

Az alábbiakban közöljük a kisujszállási ev. református főgymnázium érettségi vizsgálatokról szóló kimutatásának Móricz Zsigmondra vonatkozó részét:

»Móricz Zsigmond, született Csécsén (Szathmár vm.) 1879 július 6-án; a középiskolai tanfolyamot elvégezte, és pedig: I.—III. osztályokat a debreceni ev. ref. főgymnáziumban, IV.—V. osztályokat a sárospataki ev. ref. főgymnáziumban, VI.—VIII. osztályokat a kisujszállási ev. ref. főgymnáziumban.

A következő osztályzatokat kapta az érettségi tárgyakból: Magyar nyelv, Történelem, Természettan vizsgáinak végeredménye *jeles*. Latin nyelv, Görög nyelv, Mennyiségtan vizsgáinak végeredménye *jó*. Német nyelv vizsgáinak végeredménye *elégséges*. Az össz vizsgáinak eredményeként *jól* érettnak nyilvánították. (Móricz születési dátumát hibásan jelzi a kimutatás: Móricz 1897 június 29-én született, július 6 pedig a keresztelő dátuma.

LÁSZLÓ JÁNOS

GÁRDONYI GÉZA TITKOSÍRÁSÚ NAPLÓJÁNAK MEGFEJTÉSE

I.

Megoldódott Gárdonyi Géza élete utolsó esztendeinek rejtélye. Fiókszámra maradtak fenn a különös ember halála után fantasztikus írású kötetek, amelyek a második világháború alatt, részint talán már azelőtt, egy kivételével eltűntek vagy megsemmisültek, állítólag elégték vagy elégették őket. Gárdonyi még életben levő fia erre világos választ nem tud adni. Az egyetlen megmaradt naplókötet az egri Gárdonyi Múzeum relikviája, amelynek szőnyegmintaszerűen összeszövdődő, sokszor többemeletes, sokezer egymástól különböző jelcsoportból álló anyagából a Gárdonyi halála óta eltelt harminchárom év alatt senkinek egy betűt sem sikerült megfejtenie. Ennek a 242 nagyalakú oldalból álló kötetnek csaknem reménytelennek látszó megfejtésén dolgoztam hosszú ideig és sikerült eredményre jutnom.

Az alábbiakból jól látható, hogy nagy feladat volt már annak megállapítása is, hogy az ide-odakigyózó, összebogozott írásban melyek az egyes betűk, hol kezdődnek és végződnek az egyes szavak, mi az íráselemek olvasási sorrendje. Gárdonyi fia, az azóta meghalt Gárdonyi József az 1920-as évek közepén mindössze annyit tudott írni ezekről a naplókötetéről, hogy apja a magánhangzókat elhagyta és ugyanarra a mássalhangzóra több egymástól teljesen különböző jele volt, különböző keleti nyelvek írásával foglalkozott, ezenkívül alapos tanulmányokat folytatott az egyiptomi, szír és kaldeai írások megfejtéséről szóló irodalom területén s nagy gonddal ügyelt arra, hogy csak véletlenül is olyan szót ne írjon le választott jeleivel, amelynek elolvasásából továbbkutatva összeállítható lenne a sokvariációs betűsor. Ezeket a közléseket Gárdonyi titokzatoskodására való tekintettel természetesen fenntartással fogadtam, de mindez nagyjából helytállónak bizonyult, sőt a valóság még ennél is sokkal szövevényesebb. Gárdonyi reggelente kertjében levő szobájába zárkózva rajzolta apró hieroglifáit — feltehetően hét esztendőn keresztül (1915—1922) — és tudtunkkal ezekről a fentiekben kívül senkinek semmi közlést sem tett.

Munkám során megállapítottam, hogy a naplókötet egyik létező vagy létezett írásrendszerrel sincs írva, hanem a megfejtést sokszoros biztonsággal akadályozó, hihetetlenül komplikált titkosírás, amelyet Gárdonyi valóban nagyon indokoltan minősített soha meg nem fejthetőnek. Hogy az írónak ez a meggyőződése mennyire megalapozott volt és hogy miért ismétlődik a naplóban csak a legkritikább esetben ugyanaz a jelcsoport, ligatura vagy ligatúra-csoport, azt a következő számítás magyarázza meg. Minthogy Gárdonyi egy-egy mássalhangzóra 20—25 egymástól eltérő jelet is használ (a magánhangzókat általában valóban nem írja ki, csak sommásan, de többféleképpen jelöli, ha hosszú magánhangzóról van szó), ha egy öt jelből álló szóra mássalhangzónként 20—20 betűje van, ez az illető szó $20^5 = 3.200.000$ -féleképpen való leírását teszi számára lehetővé. Ha ehhez hozzávesszük, hogy sok polyphont is használ és ugyanazokból a jelekből is többféle ligatúrát tud összeállítani, még ez a nagy szám is szinte határtalanul megnő.

Megnehezítette munkámat, hogy míg a különböző régi írások megfejtése során az emberek szűkebb vagy kissé tágabb köre számára közérthetőnek készült írásokról volt szó, amelyeknek célja az olvashatóság volt az írástudók számára, addig Gárdonyi feljegyzései szándékosan bonyolult komplikáltságukkal csak saját maga számára készültek, mindenki más felé a teljes elolvashatatlanság volt a céljuk. Minthogy a ligatúrákat alkotó jelek olvasási sorrendje is elég ötletszerű és gyakran nem tájékoztat arról diakritikus jel sem, sokszor a sor-

rendet megállapító, de ismétlés nélküli kombinációk megvizsgálásához is kellett fordulnom. Ez pedig 3 jelnél $3! = 6$ -szor, 4 jelnél $4! = 24$ -szer, 5 jelnél pedig $5! = 120$ -szor annyi elméleti olvasási lehetőséget ad ismert jelek esetén is. Gyakorlatilag ezek a számok természetesen kisebbek.

Mindezek a számítások azonban csak az író oldaláról nézve mutatják a matematikai lehetőségeket, aki az általa jól ismert lehetőségekkel élve használhat ilyen fantasztikus számú variánst már egyetlen szóra is. A megfejtésbe beletemetkez, miután nagyítóval többszörösen végigvizsgálta az apróírású anyagot, csak hosszú munkával tudja valószínűsíteni azt a többszáz alapjelet is, amelyeknek hangjelentésére egyelőre még semmi támpontja sincs és csak rengeteg elméleti és gyakorlati kombinációs munkával juthat lassan előre. Számára tehát a fentiekből adódó óriási számok valósággal csillagászati méretűekké nőnek. Ezért volt olyan csaknem kilátástalan feladat megfejteni a naplót és ezért záródott be eddig minden megfejtéssel kísérletező előtt olyan hermetikusan ennek a titkosírásnak a kapuja.

Különböző nyelvi, logikai, jelformai valószínűsítésekből, különböző valószínűségi számításokból indultam ki munkám során és ezek állandó hosszadalmas egyeztetése során folytonosan különböző variánsokat próbáltam ki, mert a magyar nyelv általános hanggyakoriságát ugyanannak a hangnak ötletszerűen egymástól teljesen eltérő módon való írása következtében igen kevésbé tudtam felhasználni. Könnyen lehet ugyanis, hogy egy ritkább hang valamelyik jele jóval gyakrabban fordul elő, mint egy sokkal gyakoribb hang egyik jele. A kettőzött mássalhangzók általános nyelvi gyakorisági sorrendjét is csak igen kis mértékben tudtam felhasználni, mert Gárdonyi ilyen esetben legtöbbször az illető mássalhangzó két egymástól eltérő jelét használja vagy nem ír kettőzött mássalhangzót. Ugyanez vonatkozik a gyakoribb szóvégződésekre is. A fentiekből következik, hogy a hangszomszédtság valószínűsége és az általános nyelvi szógyakoriság is alig nyújtott valami segítséget.

Először a napló egyes nagyobb részeit alapíráselemekre (különböző irányú és nagyságú egyenesekre, egyszerűbb görbékre stb.) bontottam fel, de az így kapott 40–45 elemi részről kiderült, hogy nem ez az alapjelkincs, minthogy semmiféle gyakorisági számítással és valószínűsítéssel nem sikerült értelmes szavakhoz jutnom. Arra a következtetésre jutottam tehát, hogy a formabontásban nem szabad ilyen messze mennem, hogy az egyes betűkhöz jussak. Ezt követően az egész anyag hosszú tanulmányozása után valószínűsítettem azt az ezeknél összetettebb többszáz jelet, amelyek egyes hangokat jelentenek, majd minden legkisebb elemnek a naplón való végignyomozása, összevetése és egyeztetése során lassan-lassan egyenként valószínűsítettem ezek hangjelentését. A lehetséges hangjelentések körét állandóan szűkítve sikerült megállapítanom egy hatalmas terjedelmű, szövevényes, bár még nem teljes jelentés-kulcsot. Egy-egy jel néhány konkrét előfordulása ugyanis, már valószínű hangjelentésű jelekkel egy ligatúrában, néha 10–15 lehetséges hangjelentésre is mutatott és csak sok-sok előfordulás összevetése során szűkült ez a kör, míg az állandó selejtezés nyomán a sok valószínűséből egyetlen bizonyosság lett, amely azonban esetleg azt mutatta, hogy az illető jel polyphon.

Közben, amikor már az összeolvadt ligatúrákból formailag (egyelőre hangjelentés nélkül) a betűk hosszú sorát sikerült valószínűsítennem, széleskörű formatanulmányokat végeztem a világ csaknem valamennyi hozzáférhető írásrendszerében¹ és a Gárdonyinál szereplő íráselemekhez hasonlókról sok különböző összeállítást készítettem, egyrészt hangtartalmi, másrészt formai szempontból csoportosítva a jeleket. Bár természetesen semmi sem támogatta azt a feltevést — és ezt én sem reméltem — hogy a különböző írásrendszerekben is szereplő formaelemek Gárdonyinál általában ugyanolyan hangtartalmat takarnak, figyelembe kellett vennem ezt a lehetőséget is. Azonkívül sok-sok egyszerűbb jel a különböző írásrendszerekben 10–15, sőt még több egymástól eltérő beszédelemet (hangot, szótagot) is jelenthet, tehát még akkor is, ha az említett feltevés valóban bizonyult volna, csak kis mérték-

¹ *Jensen, Hans*: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart, Glückstadt und Hamburg, 1935. J. Augustin, 418 l. — *Faulmann, Karl*: Illustrierte Geschichte der Schrift. Wien, Pest, Leipzig, 1880. A. Hartleben, 632 l. — *Meister, Aloys*: Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie. Paderborn, 1906. F. Schöningh, 450 l. 5 t. — *S. E. Malow*: Pamjatniki drevnetjurszkoi pis'mennoszi. Moszkva, 1951. — *A. Gabain*: Alttürkische Grammatik mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis... Leipzig, 1941. *Otto Harrassowitz*, 357 l. — *Sebestyén Gyula*: Rovás és rovásírás. Budapest, 1909. Magyar Néprajzi Társaság, 325 l. — *Németh Gyula*: A magyar rovásírás. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve. II. 2. 32 l. 7 t. — *Fischer Károly Antal*: A hun—magyar írás és annak fennmaradt emlékei. Budapest, 1889. Heisler J. 108 l. stb. (Gárdonyi a magyar rovásírással is foglalkozott.)

ben szűkítette volna a szinte végeláthatatlan variánsok körét, mert nem tudhattam, melyik írásból vett hangjelentéssel használta fel Gárdonyi az egyes jeleket.

Az íráselemekkel kapcsolatban nézve a kérdést, álljon itt főbb jeltípusok szerinti formagyűjtésemből ez a két kiragadott egyszerű példa: $\Lambda \Lambda \Lambda =$ ciprusi *szí*, hauráni *sz*, berber *d*, nyugatafrikai *mi*, cree-indiánírás *pi bi*, északibériai, ógörög, moabita és örmény *g*, óabesszin pelazg, ibériai, nyugati gót és görög *l*, ibériai *du*, aram *j*, indiai *ga*, régi itáliai *l p u*, örmény *i e*, a sémi íráskör különböző írásrendszereiben *a l g ĝ*, magyar rovásírás és Talasz-völgyi türk feliratok *s* stb. + + = berber, krétai, hauráni, pun és óabesszin *t*, ciprusi *lo*, runa *h* és *j*, magádhi *ka*, régi itáliai *ksz (x)*, magyar rovásírás *d* stb. Minthogy sokkal több jelről, mint hangról van szó, természetesen hangtartalmi oldalról nézve gyűjtésemben még sokkal több lehetséges összefüggés van egy-egy hang és a jelek között.

A feldolgozott hatalmas jeltömegből — mint azután megállapítottam — Gárdonyi csak néhány jelet használ a sok írásrendszer közül valamelyikben szereplő hangtartalommal (pl. $o = sz$, $= n$, $\Lambda = l$) s ez is lehet néha véletlen egyezés. Gárdonyi nyilván nem ismerte valamennyi általam tanulmányozott írásrendszert, minthogy azonban ezirányú érdeklődési körét ma már szinte lehetetlen megállapítani, kénytelen voltam ilyen széles körben végezni formatanulmányokat. Gárdonyi naplójának úttalan rengetegébe lépve, minden legkisebb valószínűség lényeges továbbsegítő lehetett és valószínű volt, hogy az író, ha nem is konkrét jeleket, de legalább jelölési ötleteket átvett különböző írásrendszerekből — általában egészen más hangjelentéssel. Valóban ilyen irányú tanulmányaim konkrét jelölések tekintetében nagyon keveset, széles áttekintés, grafikai ötletek és szempontok tekintetében elég sokat segitettek.

Mindenesetre, amikor oly sok zsákutca, ötlet, egyeztetés, következtetés után célhoz jutottam, meg kellett állapítanom, hogy Gárdonyi az elolvashatatlanság érdekében a régi írások megfejtésének és a kriptográfiának irodalmát hihetetlen buzgalommal és nagyon kamatozóan tanulmányozta.

Gárdonyi írásrendszere hatalmas változatszámú polyscmrendszer, de nagyon sok polyphon is van benne. (Példák az ábrán: 1.) Minthogy az egyes alapjelek grafikailag általában aránylag egyszerűek, ezért egyrészt gyakran csak alig észrevehető, a gyakorlatban az írás pontatlanságai következtében sokszor teljesen elmosódó árnyalatokban, minuciózus nagyságbeli, dűlésbeli és helyzeti különbségekben térnek el egymástól. (Példák az ábrán: 2.), másrészt pedig öncélúan komplikált ligatúrákban szeszélyesen összeolvadva legtöbbnyire igen nagy mértékben elvesztik jellegzetességüket, egységiségüket. Ezekhez hozzátéve még azt is, hogy Gárdonyi magánhangzót általában nem ír, a diakritikus jelek sokjelentésű rendszerét építi ki, nagy számban használ fonetikai komplementumokat, vannak helyhez kötött betűi, tehát nagyon gyakran ugyanaz a jel az alapsorhoz viszonyított helye szerint más és más jelent, amellet cbben a kötetben sohasem hosszabb összefüggő szövegről van szó, — elképzelhető, milycn nehézséggel kerültem szembe a megfejtés során.

Gárdonyi írásában a polyphonok gyakran zöngés-zöngétlen jelleg szerint adódnak, máskor azonban nem. (Pl.: ilyen mindig figyelembe veendő esetleges azonosságok: $g = k$, $r = l = ly$, $d = t$, $b = p$, $s = z = sz$, $m = n = ny$ stb.) Ezenfelül a fonetikai komplementumok kivétel nélkül olyanok, amelyek elemekre bontva egészen más hangtartalmat takarnak, mint a maguk egészében komplementumként, tehát más hangértékű jelek kombinációi, hogy a megfejtés még evvel is nehezebb legyen. A különállóan sor alá írt mássalhangzók után az esetek nagyobb részében valamelyik hosszú magánhangzó olvasandó, kivéve, ha helyhez kötött betűről van szó s annak véletlenül a sor alatt van a rendes helye, de kivételesen még ezek is elhagyhatják helyüket változatlan hangjelentéssel. A sorok mindig jobbról balra olvasandók. A sorokon belül a ligatúrák (amelyek ötszörösek—hatszorosak is lehetnek) és az ezek kapcsolásából adódó jelcsoportok olvasási sorrendje általában jobbról balra halad, éspedig a haladási irányon belül többnyire alulról felfelé, ritkábban felülről lefelé. Az olvasási sorrendet gyakran megmutatja az illető jelcsoport haladási iránya, esetleg a szótag vagy szó végét jelző diakritikus pont. Természetesen, ha egy polyscm polyphon is, mégpedig nem egyszerűen zöngés-zöngétlen alapon, s egy másik jeltől csak árnyalatilag különbözik, esetleg helyhez kötött és egy kicsit megcsúszott, kusza ligatúrába olvadt bele, következtetések vagy logikai ugrások vannak a jelölésben, akkor adódnak az igen nehezen megoldható helyek.

Gárdonyi ugyanazt a szót általában nem írja le még egyszer ugyanúgy, hanem olyan megoldásokat választ, hogy ugyanannak a szónak a grafikai képei legtöbbször nem is hasonlítanak egymásra, akárhányszor fordul is elő az illető szó. A rengeteg polyscm, polyphon, ligatura, fonetikai komplementum, diakritikus jel stb. bőven nyújtja erre a sokszor milliós lehetőségeket. Ennek illusztrálására a mellékelt ábrán közlöm példaként a »szellemek« szónak a sok száz közül néhány variánsát. (Az ábrán: 3.)

A naplókötetből szívós megfajtési munka után megrázó kép tárult elém. Úgy látszik, idegbaja elhatalmasodásával Gárdonyi egy zavaros álomvilágot keres, tragikusan erőlködik, hogy »természetfeletti« erők pótolják felfokozott formában legjobb éveinek írói ihletét. Az éjszakai árnyak, az irrealitások csalóka és nyomasztó birodalmába menekül. De csak négy fal közé zárkózza éli ki rögeszméjét: állandóan könyörög a »szellemeknek«, »remek« intellektusoknak, hogy sugalljanak neki remekművet. Különben, amikor mások látják, csak zárkózott, mogorva, bogaras ember, komoly defektusát nem árulja el. Tudatos vagy öntudatlan védekezés ez: minél kevesebbet lenni emberek között, hogy a takargatás szellemi erőfeszítése és a leleplezés valószínűsége kisebb legyen. S míg éjjel és reggel csak magának írja »titbetűit« — ahogyan titkosírását a Gárdonyi-családban nevezték — napközben halála utánra írja a később íróasztalában találtakat.

A titkosírású naplók Gárdonyiyanak belső élete száználmas vergődés. Kétségbeesetten kopogtat éjszakáról éjszakára egy nemlétező ajtón, hogy végre hallják már meg mögötte a nemlétező patrónusok. Görcsösen ragaszkodik a maga elképzelt szellemekhez, de csak zavaros, üresen kongó szavak buggyannak fel titkosírásában tolla nyomán. Nem kedveltől ögyelgés ez egy megálmottot derűs világban, amelynek az lenne a célja, hogy illúziós kárpótlást nyújtson sok mindenért, amit az élet nem adott meg, hanem beteges gyötrődés, kínos kapaszkodás a semmibe. Nem egy álomkertben sétál önfeledten, hanem egy komor álomvilág meg nem nyíló kapuját döngeti, hol kétségbeesett alázatossággal, hol vinnyogó dühvel — hét esztendeig.

Éjszakánként borzongató árnyak, »remek« környékezik, állandó sötét nyugtalansággal vergődik. Segítségkérő arccal fordul gyötrelmes éjszakáinak árnyai felé, »szellemszajak« diktálását, »szellem szemek« intését várja és feltehetően a rögeszmétől megszállottak szövetségével mozgatja az abc-vel teleírt papíron a pénzdarabot vagy a poharat. Hogy valószínűleg valami technikai segédeszköz közvetítésével, valamilyen betűzással dolgozott, arra látszik utalni többek között az, hogy a naplóban nagyon sokszor előfordul a »számolok«, »számolom« megjegyzés. Tehát valami titokzatos közvetítőnyelv szabályai szerint számol, számol, »szellemkezek« markolását érzi és botladozó szavakat ró kétségtelenül zseniálisan kiagyalt titkosírásával. Közlései töredékesek és homályosak. Írásrendszerében megnyilvánuló sajátos logikája sokszor követhetetlen. Néha úgy éreztem, hogy mintegy az írásnak egy más axiómákon alapuló, de teljesen logikus Bolyai-geometriája a Gárdonyi által lerajzolt jelrengeteg, gyakran azonban be kellett látnom, hogy írásrendszere minden zártsága ellenére sem teljesen következetes, agra botlik, de görcsös macacssággal fut ködképek után.

Gárdonyi egy zárt, irreális világot teremt magának s ennek őrzőjéül elkészíti titkosírását. Az ilyen egészségi állapotú emberek (orvosi diagnózist természetesen nem kívánok adni) egyidejűleg két-három irányban is bámulszó intenzitással képesek szellemi erő kifejtésre. Gárdonyi éjszakánként valami kábult, önhipnotikus féligbrenlétben képes írni — megpedig a megfajthetatlenség érdekében írásrendszerének reneteg lehetőségét valóban gazdag ötletességgel, szellemességgel aknázza ki — egy olyan írásrendszert, amelynek írása teljesen normális aggyal és nagy koncentrációval is hatalmas erőfeszítés lenne.

Amiket Gárdonyi titkosírású naplóival párhuzamosan közérthető írással ír, általában nem érik el azokat a műveket, amelyeket írói művének csúcsára érkezve alkotott.² Abban, hogy ezek a poszthumusz munkák, ha nem is mutatják az igazi nagy Gárdonyit, de beteg emberre sem vallanak, semmi meglepő sincs, hiszen sok ilyen beteg rögeszméjétől függetlenül nemcsak teljesen normálisan viselkedik és beszél, hanem ír is, és egyrészt a köznapi értelemben vett rögeszme és mánia, másrészt ezeknek orvosi értelemben vett tartalma között a határ-

² Még az első világháború előtt írta Gárdonyi Szunyoghy miatyánkja c. regényét amely azonban csak 1916-ban jelenik meg. Ezután megjelenő, 1915 és 1922 között írt munkái már poszthumusz művek: Ki-ki a párjával (regény), 1923; Ida regénye, 1924; Arany, tömjén, mirha, 1924; Szentjánosbogárkák (tiz kisebb színmű), 1924; Mai csodák, 1925; Leánynézőben. Julcsa kútja. (két kis regény), 1925; A kürt (regény), 1925; Te Berkenye (regény), 1925; A kapitány (regény), 1926; Vallomás (regény), 1926; Zivatar pékéknél (regény), 1926; December (költevények), 1927; Hallatlan kíváncsiság (elbeszélések), 1927; Boldog halál szekerén (elbeszélések), 1927; Bibi (regény), 1927; Krisztus bankója (elbeszélések), 1927; valamint Nagyapó tréfái, Tarka-barka történetek (Filléres Könyvtár), Bolond Istók (Filléres Könyvtár), Mindentudó Gergely bácsi, Nevető könyv, Tihanyi Pista baklővései, Árpád népe, Emlékezetes napok a magyarok történelméből, A zöld erszény, Krisztus temetése. — 1927-ben jelent meg a már 1905-ben előadott Zéta c. színmű.

(Ezt a bibliográfiai összeállítást Tóth László Gárdonyiról szóló kéziratából vettem át.)

vonatkozásában általában normálisan viselkedik, de amikor rögeszméjével foglalkozik, messze kerül a logikus, reális gondolkodástól. Betegségére ugyanis éppen ez nagyon jellemző. Az ilyen ember betegesen túlfeszített önfegyelmével a teljesen normális ember szerepét szokta játszani, és pedig gyakran kitűnően, kiváló színészeknek dicséretére valóan, — amíg rögeszméjének gondolkodásába nem ütközik. Gárdonyi egri kertjében levő elkülönített, tetővilágításos szobája nemcsak színtere, hanem szimbóluma is egy rögeszme zavartalan kiélésének, — írásrendszerével kapcsolatos teljesen indokolatlan, de kétségtelenül hatalmas szellemi erő kifejtése pedig tipikusan betegesen fel-fokozott. A titkosírású feljegyzések elkészítésére szolgáló mindennapos rendszeres elvonulás — betegesen szívós következetesség. Nem kevésbé ilyen tünet, hogy hét évig ír egy szédületesen komplikált írást, amiből szilárd hite szerint soha senki egy betűt sem fog tudni elolvasni. Jellemző az is, hogy ebben a titkosírásban is sokszor egyszerűen tüntet el vagy tintával tesz felismerhetetlenné egyes részleteket. A rögeszmés ember saját magasabbrendűségébe vetett hitét és magába nem fojtható büszkeségét mutatja, hogy rögeszméjével kapcsolatos hihetetlen zárkózottsága ellenére sem képes ellenállni annak a kísértésnek, hogy fiával, Gárdonyi Józseffel fölényes önbizalommal ne közölje, hogy a világon még sohasem volt, teljesen megfelfejtettlen írást eszelt ki. Talán hízzeleg hiúságának az a gondolat, hogy halála után múzeumok ámulattal megcsodált vitrindarabjai lesznek hieroglifás kötetek. Az, hogy a megmaradt kötet belső címlapjára nagy gondal felírja latin betűkkel, hogy »Tibetan grammar«, szintén ebben a megvilágításban értékelendő. — Hiábavaló fáradozás lenne azonban a beteg Gárdonyisajátos gondolatvilágát teljes egészében megpróbálni megismerni, hiszen minden rögeszmés számtanának más és más egyszeregye van és ez a maga egészében sohasem hüvelykezhető ki.

III.

Több jel arra mutat, hogy Gárdonyi, legalábbis életének most tárgyalt utolsó szakaszában, csaknem minden gondolatát betöltő miszticizmusba süllyedve, lényegében swedenborgiánus lett. Hogy valamilyen közvetítéssel (talán spiritisza könyvekből) bizonyos részleteiben mennyire ismerte Swedenborg Emanuelnek (1688—1772) a teremtés kezdetéről és végökéről, a lélek és test kapcsolatairól, a végtelenről, különböző vallási kérdésekről, az utolsó ítéletről szóló munkáit,³ azt ma már nemigen lehet megállapítani, miszticizmusának több vonása mégis erre a hatásra enged következtetni. Swedenborgiánus hatásra mutat főképpen az, hogy Gárdonyi — amint a megfajított szövegrészekből és az életéről tudottakból leszárhathatjuk — minden jel szerint Swedenborg mintájára sajátmagának volt médiuma: nyugtalan éjszakáinak révületében egymaga rötta papírra a megjelenni vélt szellemeknek tulajdonított hallucinációit. Ilyen swedenborgiánus jellegzetesség, hogy a később spiritisztáknak nevezett misztikusok⁴ közül tudtunkkal Swedenborgnak mint elősnek volt az a rögeszméje, hogy magányos szeanszain hízeeszt már régen meghalt nevezetes emberekkel, Dávid királlyal, Pál apostollal stb. közvetlenül mint önmédium folytat magvas beszélgetéseket, másrészt összeköttetésbe lép más bolygókról származó lelkekkel is, és ezeknek a szellemeknek bölcsessége beléáramlik. Gárdonyi is folyton »remek szellemeket«, »nagy szellemeket« emleget naplójában s azok inspirációjától, sőt diktálásától vár egy halhatatlan remekművet. Élete utolsó szakaszának az addigin is túltevő zárkózottsága, valósággal kriptai élete is nagyon erősen emlékeztetünkbe idézheti Swedenborgnak azt a tanítását, hogy az emberek ezen a földön tulajdonképpen halottak, életük csak látszólagos élet: az emberi testben az istenség van jelen, s annak különböző megnyilvánulásai keltik azt a hatást, mintha az emberi organizmus élne. Gárdonyi is naplója szerint »meleg éjszakákkal lakol« azért, hogy »nagy szellemek« rajta keresztül nyilvánulnak meg. Kűszködik, tépelődik, hogy megéri-e a megszülető »remekmű« a lázas éjszakákat.

Természetesen a túlvilági életbe, a lélekvándorlásba és a »szellemekkel« való érintkezés lehetőségébe vetett fanatikus hit egymagában még egyáltalán nem jelentené Swedenborgnak Gárdonyira gyakorolt akármilyen közvetett hatását, de mindez a nagyon valószínű önmédium-gyakorlattal együtt már alátámasztja ezt a feltevést. Tudtommal swedenborgiánusok Magyarországon szervezeten sohasem működtek, nálunk még egészen szűk körben sem alakították meg »a mennyei Jeruzsálem új egyházát«, de ez egyáltalában nem zárja ki, hogy Gárdonyinak is az első világháború elején egy olyasféle víziója volt, mint Swedenborgnak 1745-ben, amikortól kezdve »láttnoki hivatásnak« élt, s ennek hatására Gárdonyi is próféták megnyilvánulásul felhasznált eszközének kezdhette érezni magát. Meg kell azonban

³ Swedenborg, Emanuel: Opera philosophica et mineralia (1734), Oeconomia regni animalis (1741), Regnum animale (1744—45) stb. és különösen Arcana coelestia (1756)

jegyeznem, hogy míg Swedenborg a bibliát minden legkisebb szavában csalhatatlannak, megfellebezhetetlennek tartotta, Gárdonyi könyvei közt levő bibliájával széljegyzetek formájában is sokszor vitábaszáll, ellentétekkel él,⁴ — ebben a vonatkozásban tehát egyáltalán nem volt swedenborgiánus.

Nem kívánom részleteiben kutatni, hogy Gárdonyi miszticizmusa, okkultizmusa mely forrásokból táplálkozott. Elképzelhető, hogy bizonyos hatással voltak rá a duhoborcok (a szellem harcosai, szellemküzdők) is, ez a biblia tekintélyével szemben a »belső szöszatra«, »belső világoosságra« hivatkozó, a XVIII. század közepén keletkezett orosz szekta, amely panteizmust, szerzetesi erkölcsöt hirdetett és megtagadott minden egyházi külsőséget, istenfiszteletet. Jusson eszünkbe, hogy Gárdonyit saját szavai szerint zavarta a harangzúgás stb. Minthogy a duhoborcok közül mintegy 9000-en az amerikai quakerak meghívására 1898-tól kezdve Kanadába vándoroltak ki, lehetséges, hogy a századfordulónak ez a nyilván hírlapi eseménye Gárdonyi figyelmét rájuk irányította. Mindenesetre a duhoborcoknak már ez a pár szóval való jellemzése is néhány vonatkozásban emlékeztet Gárdonyira. Hogy a bizarrságokban egyébként sem szűkmarkú Strindberg utolsó éveinek ismert misztikus beállítottsága hatott-e Gárdonyira, annak szintén utána lehetne nézni, bár nem valószínű, hogy ma már ezek a kérdések tisztázhatók. Könnyen lehet az is, hogy Gárdonyi spiritiszta vonatkozásban valakinek személyi befolyása alá került.

Gárdonyinak a lélekvándorlás és evvel kapcsolatos kérdések iránti érdeklődése természetesen nem egyik napról a másikra ébredt fel, amint erről munkáinak egyes részei tanúsodnak. »Az a hatalmas harmadik« (1903) Miskája például a feltámadt rokonszenv magyarázatául egy előbbi életben volt esetleges kapcsolatról beszél, féligmeddig asztaltáncoltatónak vallja magát s rendjénvalónak mondja, hogy ha egyszer élünk, élünk előbb is: »élünk . . . a földi élet után, — élünk új meg új testben új meg új életet, más és más világban. A végtelenség eléggé tágas erre.« Később pedig elmondja Miska, hogy egy esztendőn át szellemidéző ülésekre járt és megérti, hogy akinek szerettei más földrészre költöztek, mappát néz és a postajáratok után érdeklődik. Gárdonyi gyötrődő éjszakáira kell gondolnunk, amikor »Az a hatalmas harmadik« Mariskája azt mondja: »Az éjjeli órákban érzékenyebb vagyok. Az életem minden komoly ügye óriási súlyokkal nehezedik a mellemre. (És Gárdonyinak valóban voltak ilyen »komoly ügyei«!) Nem hiszem, hogy volna valakinek az arca éjjel is olyan mosolygó, mint nappal.« Azután a teremtésben megnyilvánuló folytonos átváltozásról beszél, amelyről az antik írók is írnak, »csak azt nem látták a régiek, hogy az átváltozással mindig tökéletesedés jár.« »A szimpátia az előbbi életből hozott zenéje a szívnek.« Gondoljunk arra, hogy az előző életre való visszaemlékezést is Swedenborg tanította. — Íme, mutatóba egy-két nyom, amelyek azután később Gárdonyi makacsul visszatérő éjszakai hallucinációhoz vezettek.

Jellemző megállapításokat tesz Gárdonyinak az élettől mindjobban elforduló beállítottságáról Rónay György, amikor a századfordulóval és »Az a hatalmas harmadik«-kal foglalkozva azt írja, hogy az ennek az időnek terminológiája szerinti »létharc« embere pesszímista, »a harcot vak kényszer rója rá, azzal a tudattal együtt, hogy harcával semmit el nem érhet; üdvösségünket csak azokban a pillanatokban találhatjuk meg, amelyekben kiszökünk e kényszer rabságából, kimenekülünk a létből, elveszítjük öntudatunkat, meghalunk az élet számára.«⁵ Ez az élet problémáival szemben való állandó hátrálás valóban nagyon találó, főképpen a késői Gárdonyira. Rónay erről a korról és Gárdonyinak erről a regényéről írva kifejti, hogy a morál és a természet egyensúlyának megbontása »magát az életet támadja meg és emészti föl, — paradox módon éppen a teljesebb, korlátlanabb és igazabb élet jelszavával«, majd Schopenhauer és Nietzsche hatására is utal. Gárdonyi naplója tanúsága szerint valóban egy ilyen »teljesebb« és »korlátlanabb« életet próbál magának felépíteni, de hogy ez hova vezet, azt sajnos nagyon jól mutatják a későbbiekben közölt naplórészletek.

*

A naplókötet megfejtésének előrehaladásával megállapíthattam, hogy ez az egyetlen fennmaradó kötet csak kiegészítő szerepet töltött be: amolyan kommentár-kötet volt egy másik naplófüzethez. Gárdonyi éjszakáinként kapcsolatba vél lépni »nagy szellemekkel«, s amit hallani vagy felfogni vél, azt mindjárt leírja egy vonalzott, számozott lapú kötetbe sajátos írásrendszerével, amely az elképzelhető legkomplikáltabb addig a határig, hogy írója a teljes szövevényes kulcsot álaposan megtanulva, azért dőcögve még olvasni tudja. Reggel

⁴ Tóth László közlése.

⁵ Rónay György: A regény és az élet. Budapest. 1947. 213. l.

⁶ Rónay György i. m. 214. l.

azután siet kerti szobájába, viszi magával az éjszakai jegyzeteket tartalmazó naplót, elvesz egy ugyanolyan oldalszámozású és sorbeosztású kötetet s kisebb-nagyobb üres helyeket hagyva a megfelelő oldal pontosan megfelelő sorhelyére párszavas szaggatott kommentárokat, kiegészítéseket, utalásokat, korrigálásokat ír. Gyakran az imagej monotonuságával ismétlődnek és variálódnak egyes szavak, amint Gárdonyi eredeti éjjeli feljegyzései készültkor újból és újból próbálkozott a »sugallatok« rögzítésével, vagy esetleg a reggel írt kommentár-kötetben grafikai játékból, az írásrendszerében rejlő csaknem határtalan lehetőségekre büszkén írta le többször teljesen eltérő alakban ugyanazt a szót vagy ugyanannak a szónak bizonyos változatait. Ez a rapszodikus jegyzetelés, a nemismerthez való hozzáfűzés természetesen rendkívül megnehezítette a megfejtést. Ezek a jórészt rövid megjegyzések lehetnek az eredeti szövegrészeknek egy-egy kiemelt szóval való jellemzései, lehetnek a nyilván kuszább éjszakai titkosírás kétes helyeinek olvasási próbálkozásai, lehetnek magyarázatok stb. Még ahol folyamatosnak látszik is az írás, ott is az egyes sorok többnyire ilyesféle rövid, önálló megjegyzésekből állanak. A szövegben sokszor önállóan szereplő »szellem« szó nyilván azt jelenti, hogy az éjszaka írt eredeti naplókötet megfelelő részét Gárdonyi a szöveg reggeli bogozgatása, átoltvasása során »szellemek« közlésének tulajdonította, míg más részek valószínűleg saját kérései, aggályai, reflexiói voltak. A naplóban teljesen üres oldalak is vannak, vagy pedig csak annyi van rájuk írva titkosírással, hogy »Nem szó!« vagy »Nem lelem«. Érdekes, hogy ebben az egész kötetben seholsem szerepel dátum, feltehetően azért, mert a kommentált kötetben jelezve voltak a napok és így a kelet megjelölése itt a két kötet oldal- és sor-számainak pontos szinkronja következtében felesleges volt.

Három teleírt füzetem tartalmazza az eredeti titkosírású formával együtt a mintegy 6500 szó terjedelmű megfejtett szöveget. Ez az egész anyag egy aránylag szűk szókinccsel, de annál gazdagabb grafikai változatokkal való egyhelybentopogás. A mániásán visszatérő szavak a hulló esőcseppek egyhangúságával sokszor ritmikus prózaként hatnak, meg lehet azonban rajzolni belőlük az író e korszakbeli szellemi egészségi állapotát. Valószínű, hogy az elveszett titkosírású kötetek közül egy vagy több a készülő »remeket« tartalmazta. Sajnos, nem ilyen kötet maradt meg, mert az, ha talán nem is sokkal értékesebb, de tartalmilag feltehetően érdekesebb lett volna, mint ez a kommentár-kötet, — bár esetleg akkor nem derült volna ki abból, hogy Gárdonyi a szöveget szellemek közvetítésének tulajdonította és így ennek a hét évnek megrázó tragikumára sem derült volna fény...

Amikor pedig a nagy magányos végzett az eredeti éjszakai feljegyzések olvasgatásával és a külön kötetben való hozzáfűzésekkel, naplóját elzárta, kijött tetővilágításos szobájából és élte a mindinkább magabaroskadó, öreg, beteges ember különc, de egyébként csaknem normálisnak látszó életét...

IV.

Amikor rájöttem a tanulmányozott kötet jellegére és Gárdonyi idegállapotára, világossá vált, hogy bár tartalmilag túlsok mondanivalót aligha várhatok a megfejtéstől, mégis ez a kötet elárulja az író utolsó éveinek titkát. Minthogy mindaz, amit ez a kötet tartalmaz és nyilván a többi, elveszett titkosírású kötet is tartalmazott, a szövevényes írásrendszer sokszoros zárjával volt lezárva, valószínűleg sokkal többet árul el Gárdonyi utolsó éveiből, mint az ebben az időben rendes írással írottak. Állandóan visszatér a feljegyzésekben, hogy a kommentált kötet megfelelő részét »szellem«, »nagy szellem« mondotta, aki hol »szókkal«, hol »szemmel« beszél Gárdonyival. Folytonosan ismétlődik a szellemek unszolása, kérése, hogy beszéljenek. Az író szellemével mintegy szerződést köt, hogy remekművet diktáljon neki, s ennek lázas, »részeg«, nyugtalanul gyötrődő éjszakákkal adja meg az árát, — és számol, számol valami homályos rendszer szerint, hogy kibetűzze a feléje áramló közléseket, és ír, ír beteges kitarással.

Szellem lesz, szellemekkel lesz — ismétlődik folytonosan, és készül egyrészt a »remekmű«, másrészt Gárdonyi maga a halálra. Állandóan foglalkoztatja, úzi, hajtja, hogy halála előtt még elkészüljön művével. Kész leszek, nem leszek kész, — vergődik. Szellemek ragadják messze megrészegülten. »Szellemkezek« vezetése mellett rója »tíbetűit«. »Szelleméssel számol«, »szellemrémeket«, rossz szellemeket, jó szellemeket vél látni és érezni. Állandóan szellemszemek, kék szemek merednek rá a homályból és kék szellemekkel viaskodik. (A kék színnek a spirítizmusban bizonyos speciális jelentősége van!) Meleg éjszakái után reggel szellemekkel kel. Szemmel kér, könyörög az árnyaknak, — és ismét számol, számol... Remek lélekszekeret, szellemszekeret lát szállni, elrepül vele. Remél, kémlel, szemlél — a semmiben, ahol mindenáron valamit akar markolni. Arra az időre gondol, amikor már rég-rég nem lesz. Valószínű, hogy a kommentált kötet nem a készülő »remeket« tartalmazta, hanem csak azt a »tűvilági« adatgyűjtést, amelynek alapján a »remek« közben készül vagy a jövőben kellene hogy készül.

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

Tibetan grammar.

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

མཚན་མོག་པོ་

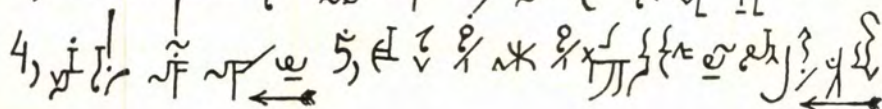
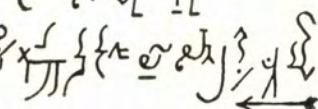
A napló belső címlapja

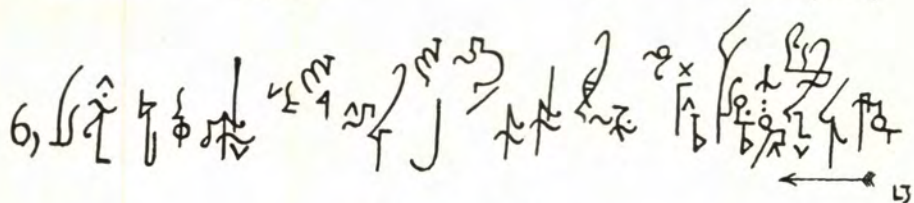
[Handwritten text in a cursive script, likely a diary entry. The text is dense and covers most of the page. It includes various phrases and possibly names, but the specific content is difficult to decipher due to the cursive and some fading. There are some distinct markings and what appears to be a signature at the bottom left.

A napló egyik oldala

1) k = ~ x \ / r L z L " / \ S c / φ / stb. S = k = g ,
 s = m = n , λ = l = r. 2) L = l, L = k, L = sz, L = m ; J = m ,
 J = l = r, J = sz, / = k = r, / = sz, / = l ; / = k, / = r, / = sz,
 / = gy, / = sz, k, / = k = g, / = l = r, l = l, l = m, l = t, l = r.

3, szellemek = 81 23 24 25 26 27 28 29 30 31 stb.

4) 5)

6)

Néhány jelmagyarázat

jön. Úgy látszik tehát, hogy ez a kötet a »sugallatok« könyvének glosszáit tartalmazza, a hallucinációk párbeszédeit kommentálja.

Szellemeszeket hall, szellemreggelen szellemszókat ír. »Messzekél« kék lelkekkel. »Kém leszek« — írja többször, ami alatt talán azt érti, hogy »túlvilági« titkokat kémlel ki és közvetít az emberiségnek. Maga mellett érzi a szellemeket és azt hiszi, hogy szava »szent lesz«. Itt-ott a »Lhassa« és »láma« szavak is előfordulnak, — talán Kőrösi Csoma fanatikus szívóssága is hatott rá.

A belső címlapon így vajúdik : »Ér-e részeg éjszakákat? Kétlem. Akarom!« (Az ábrán : 4.) Megegyezik a szellemmel : »Remekem lesz-e? Számol szellememmel. Kér. Állom. Meleg éjjelekkel lakolsz. Remekkel lakolsz. (A) lélek remél.« (Az ábrán : 5.) Majd később ilyeneket ír : »Rossz szellem. Számolom . . . Írom remek ésszel . . . Szállok szellemekkel el.« »Remek lesz — szólok reggel kémeknek. Lelkem, élek. Szellem, szellemnek megleszek, leszek. Lélekek készülsz, kelsz. Köszönök. Szemekkel szállok el. Remekem. Ámen. Lakat leszel . . . szellem szem. Szelekkel . . . messze.« (Az ábrán : 6.) »Remekel (a) szellem.« »Szellememmel írom. Élek, kelek. Régen szám leszek. Kérlek. Hallasz?« »Számolom : szók. Nagy mámorokkal remélem . . .« »Nekik él. Szellemem szól. Irlak — szólok. Én nem szólok rá.« »Irok. Nem megy messze. Szellemek régen nem leszek . . .« »Rémem lettél, szellem.«

Az 1. jobb oldal elejének megfejtett részei, amelyeket Gárdonyi — mint a napló minden oldalán — közben üresen hagyott kisebb-nagyobb helyekkel jegyzett fel : »Számolok. Lélek leszek. Rég szólok. Számolom. Nekem még nem lesz . . . Nem készül. Irok. Kémelek, szellemek. Készen leszek . . . Nekem kellesz, szellem. — Szellem, sz(ent) szellem. Szellemek, ma reggel remek. Alszom, kelek. Remek, remek leszek. Szellem, szólok, remekem készül. Lélek. Alszom. Szellemekkel számolok, szólok. — Nesz lesz. Szellem. Nem számol. Szólok : Nem remekelek. — Szemlél. Szellemem él. Kelek, számolom . . . Így alszom el. Szellem, remek leszek. — Kész. Nagy lélek. Mi leszel, lélek? Nem szólok rá, szellem . . . Készül, kész. Készülsz, készül, készülsz. — Kémelek. Leszók : Remek. Szellemem él. Elkészül, kész. — Kérsz. Kérem. Szellem, remélem, merem. Szellem leszek, szól. — Alszik . . . Elkészülök, számolok. Szállok, készülsz.«

És míg azt hiszi, hogy patrónusaival messze száll a világűrben, tovább kering egy szűk körben : »Rém-szellem szól. Kérlelek . . . Nem készülsz. Szellem leszek rég. Szellemszem leszek, lélek. Szállok. Elkészül, remek. Alszom. Rámszól (a) szellem : Reggel szellem leszel! Mi leszel, lélek? Szellemmel kellemes. Számolok szemmel. Számok, számok. Éjszakák . . .« — Ezek a részletek is javarészt egymástól hosszabb-rövidebb közökkel elválasztva, precíz sorhelyekre írva szerepelnek, ahogyan a másik kötet megfelelő helyére való utalás kívánja.

Folytatódik tovább a valósággal kábító körbekerítés : »Szellem, megkérlek. Felkelek, szellem leszek. Szellemem lép. Elkészülök. Szellem részére kell, repülsz. Nem merem . . . Szellemekkel méssz el. Szemük meleg. Kémelek, készülsz, énekelek. Szellemem számol be rólam. Remekelek szellemkezekkel. Két éjszakám . . . Kételemek . . . Legkékebb éjszakámmal. Remek szemmel remekel. Szemekkel szólok. Melegszem. Észlelek. Kedves szellemekkel szóltam. Éjszakák száma. Készülsz, irok két remek szellemem. Nem lelem. Számolom. Szellemem, remekelsz. Szellemkézzel készül. Nem szellem szól szellemmel. Komoly meleg. Szerelem kell. Szerellemmel kelek. Remek melegek. Nálam mi leszel?«

Látni, hallani, tapintani vél, gyakran valósággal az ópiumos vagy morfiomos álmot álmódók tarka, túlfűtött, de ugyanakkor könnyen lebegő fantáziájával, ami még ezekben az odavetett szavakban is érezhető. Néha derűs, gyermeki jóérzést sugároznak töredékes feljegyzései, mintha beteg testéből valahogy kilépett volna, máskor szorongás, nyugtalanság sír ki mögülrük : »Rosszal. Kérlelem. Gyerek leszel. Lélekremekem. Szép szemek. Leszállok. Lélek szólsz, szellem énekel. Szent énekek éneke. Szellem leszek, remélem. Kelek, élek álmod. Szemem beszél szemetekkel. Jobb lesz. Nem lelek. Lélek-szólam készül. Látlak, kedves szellem. Szememmel kész lélek lát. Meleg kéz. Rémes készül : kék remek. Álmok, álmod. Nesz. Lélek lel rám. Alszom. Rosszal. Kaszás. Nem kiméllek. Ámulok. Szellem lettem. Ma kész leszek. Rossz szemek, rossz szellem. Szellemremek. Álmod. Makáma. Nagy kék szem. Szemmel észlelem. Rákom lesz-e? Mélyen alszom . . .«

Már ezeknek a szemelvényeknek az olvasása is a körbekerítő szavak, mondatok monoton zenéjével régi kultikus szertartások duruzsoló varázsszavaira, szellemidéző imáira, ráolvasó versekre emlékeztet. Mintha az — vagy az is — lenne a céljuk, hogy egyhangú ritmussal mágius révületbe ejtsenek, az agyműködés kritikai szerepe, a gondolatok logikus kapcsolódása háttérbe szoruljon és a túlérzékeny beteg idegek talán a tudatalattiból, talán előzőleg az ilyen körülmények közt való megelevenítéshez elegendő képzelőerővel elgondoltak köréből felhozzanak valamit, ami persze irreális ködkép lévén a valóságban, csak az lehet szavakba öntve is.

Ismeretes Gárdonyi prózájának ritmikus, néha verslábos vessorokba taglalható volta. Meghatott szomorúsággal kell a fentieket olvasva az előző Gárdonyira gondolnunk és meg-

állapítanunk, hogy az író ennek a kutatásnak a fényében bizonyos vonatkozásban évekké előbb halt meg, mint életrajzi adata mondja. Minden nappal temetett valamit magából, s ez a borzongató, makacs játék, amelyről most lehullott a lepel, a nagy Gárdonyinak bizony csak torzképét mutatja. A fárasztóan ismétlődő, rapszodikus, homályos kifejezések azonban már csak az alliterációk és a gondolatritmus következtében is gyakran mégis megmutatják az írókat.

A naplóból biztosan megfejtettek, amelyekből a fentiekben jellegzetes szemelvényeket adtam, kisebb-nagyobb összefüggő részletek a kötet különböző helyeiről, csaknem minden oldaláról. Minthogy egyrészt minden egyes szó megfejtése legtöbbször komoly időt vesz igénybe még akkor is, ha a benne szereplő egyes jelek hangtartalma már egyértelműleg megállapítást nyert, másrészt meggyőződésem szerint a terjedelmes mennyiséget kitevő megfejtett részletek jól érzékeltetik az egész kötet tartalmát és további különösebben érdekes részletek már nem várhatók, nem láttam értelmét annak, hogy nagyon sok időt igénylő, aprólékos elemzéssel még további részleteket fejtsék meg s úgy érzem, hogy a fentiek alapján nyugodtan lezárhattam a kibogozás hosszadalmas munkáját.

Sikerült tehát megállapítanom, hogy mivel foglalkozott Gárdonyi élete végén magányos óráiban. Egy harminchárom év óta nyitott kérdés oldódott meg: Gárdonyi utolsó éveinek eddig lényegében fehér lapjait sajnos jórészt az előbbieken közöltekkel kell teleírnunk. Teljesen felesleges hangoztatnunk, hogy a magyar nép életével, a magyar falu problémáival annyi szeretettel foglalkozó Gárdonyi írói helyét és értékét életének ezek az utolsó évei már egyáltalán nem befolyásolják: úgy látszik, betegségről van szó, amely hosszú évekig tartott. Az írói művében található sok megható emberi megnyilvánulás, a szegények és szenvedők melletti annyi szép kiállítás után Gárdonyi élete végén elszakadt az emberi és társadalmi realitásoktól. Amint ez a naplókötet mutatja, abban a körben, amely ebben az időben érdeklődését olyan nagymértékben köti le, a magábaroskadás és céltalan vergődés évei ezek, — sír felé hanyatló, szomorú évek.

Ha egyszer talán előkerül az ehhez a kommentár-kötethez tartozó napló vagy egy másik a sok közül, hiszen egyik-másik valahol még lappanghat, valószínűleg még valami hozzáfűzhető lesz az általam megrajzolt képhez, sőt esetleg valami értékesebbre is bukkanhatunk, ami közelebb hozhat ennek a kötetnek teljes megértéséhez is.⁷

ZOVÁNYI JENŐ

A MARBURGI EGYETEM MAGYARORSZÁGI HALLGATÓI 1859-IG

Ezt a névsort a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött kéziratgyűjteményből másoltam le. Azt hiszem, Hellebrant Árpád hagyatékából való, aki megbízást kapott a XVII. századbeli iskolázás történetének a megírására. Úgy sejttem, nehéz feladat volt ez neki, s nem is jutott tovább adatgyűjtésnél. A névsort bizonyára az utolsóelőtti helyen előforduló Koncz József (1829—1906) írta ki az eredetiből, habár nem az ő, általam jól ismert írása volt az, amiből én másoltam. Ez a szorgalmas kutató, ki több munkájával, főként a marosvásárhelyi református kollégium jeles történetével szerzett érdemeket, számos küttfőközlése alapján Tólnai Lajosnál »Közli József« gúnynévvel szerepel.

A névsor emitt következik:

1544. Johannes Hungarus Sidburgensis

Mathias Rodler hunnus

1551. Petrus Fabri Vaz

1596. Salamon Schönfelder Ungarus Apr. 8.

1607. Albertus Molnar Szenciensis Ungarus Maj. 8.

1608. Gregorius Farkas Varadinus

Stephanus Dorman Debrecinus

Michael Lani Zepsiensis

Michael Pastoris

Johannes Dayka

Stephanus Siderius Six.

Petrus Beszermeni

} Ungari 27 Febr.

} Ungari Sept. 4.

⁷ A napló megfejtésének részletei megtalálhatók a Magyar Tudományos Akadémia: kéziratárában őrzött értekezések között: a munkám első részéről szóló beszámoló 47/a—I. oszt., a kérdést lezáró tanulmányom pedig 47/b—I. oszt. sz. alatt.